

ILGARI SUDLANGAN SHAXSLAR BILAN ISHLASHDA XAVFNI BAHOLASH VA YAKKA TARTIBDAGI PROFILAKTIK DASTURNI JORIY ETISH

Adxamov Zafar Akbarovich

O'zbekiston Respublikasi Ichki ishlar vazirligi

Akademiyasi Huquqbuzarliklar profilaktikasi faoliyati kafedrası o'qituvchisi

(ORCID-0009-0004-0961-3708)

zafaradxamov886@gmail.uz

<https://doi.org/10.5281/zenodo.20636306>

Annotatsiya. Maqolada ilgari sudlangan shaxslar bilan ishlashda takroran huquqbuzarlik sodir etish xavfini baholash, yakka tartibdagi profilaktik dasturni joriy etish va elektron profilaktik hisobni huquqiy tartibga solish masalalari tahlil qilinadi. Tadqiqotda O'zbekiston Respublikasining amaldagi qonunchiligi, jinoyat-ijroiya va huquqbuzarliklar profilaktikasi tizimidagi milliy yondashuvlar, shuningdek, xorijiy kriminologik tadqiqotlarda shakllangan xavf-ehtiyoj-javobchanlik modeli, resotsializatsiya va retsidivni kamaytirish tajribasi o'rganildi. Muallif ilgari sudlanganlik faktining o'zi shaxsga nisbatan bir xil profilaktik ta'sir choralarini qo'llash uchun yetarli asos bo'la olmasligini, profilaktika xavf darajasi, kriminogen ehtiyojlar va ijtimoiy resurslarni kompleks baholashga tayanishi lozimligini asoslaydi. Maqola yakunida "Huquqbuzarliklar profilaktikasi to'g'risida"gi Qonunga yakka tartibdagi profilaktik dastur tushunchasini kiritish, takroran huquqbuzarlik xavfini baholash mezonlarini normativ belgilash va elektron profilaktik hisob axborot tizimidan foydalanish tartibini shaxs huquqlari kafolatlari bilan mustahkamlash yuzasidan takliflar ilgari suriladi.

Abstract

The article analyzes issues regarding the assessment of recidivism risk in working with previously convicted individuals, the implementation of an individual preventive program, and the legal regulation of electronic preventive records. The study examines the current legislation of the Republic of Uzbekistan, national approaches to the penal system and crime prevention, as well as the risk-need-responsibility model formed in foreign criminological research, and the experience of resocialization and recidivism reduction. The author justifies that the fact of a prior conviction alone cannot be sufficient grounds for applying the same preventive measures to a person, and prevention should be based on a comprehensive assessment of the level of risk, criminogenic needs, and social resources. At the end of the article, proposals are put forward to introduce the concept of an individual preventive program into the Law "On the Prevention of Offenses," to establish normative criteria for assessing the risk of repeat offenses,

and to strengthen the procedure for using the electronic preventive accounting information system with guarantees of individual rights.

Kalit soʻzlar: ilgari sudlangan shaxs, huquqbuzarliklar profilaktikasi, retsidiv xavfi, yakka tartibdagi profilaktik dastur, elektron profilaktik hisob, probatsiya, resotsializatsiya, xavf-ehtiyoj-javobchanlik modeli.

Keywords: previously convicted person, crime prevention, recidivism risk, individual preventive program, electronic preventive accounting, probation, resocialization, risk-need-responsibility model.

Ilgari sudlangan shaxslar bilan ishlash huquqbuzarliklar profilaktikasi tizimining eng masʼuliyatli yoʻnalishlaridan biridir. Bunda davlat bir vaqtning oʻzida ikki vazifani bajarishi lozim: bir tomondan, jamoat xavfsizligini taʼminlash va takroran huquqbuzarlik sodir etilishining oldini olish, ikkinchi tomondan, shaxsning jamiyatga qaytishi, mehnatga moslashishi va ijtimoiy aloqalarini tiklashiga koʻmaklashish. Oʻzbekiston Respublikasi Konstitutsiyasida inson huquqlari, shaʼni va qadr-qimmatini oliy qadriyat sifatida eʼtirof etilgani profilaktika choralari ham shaxs huquqlariga mutanosib, qonuniy va maqsadga muvofiq boʻlishini talab qiladi¹.

“Huquqbuzarliklar profilaktikasi toʻgʻrisida”gi Qonunda profilaktikaning umumiy, maxsus, yakka tartibdagi va viktimologik yoʻnalishlari belgilangan. Mazkur huquqiy asos amaliyot uchun muhim boʻlsa-da, ilgari sudlangan shaxslar bilan ishlashda xavfni baholash mezonlari, yakka tartibdagi profilaktik dasturning huquqiy maqomi va elektron profilaktik hisob axborot tizimidan foydalanish chegaralari yanada aniqroq tartibga solishni talab etadi².

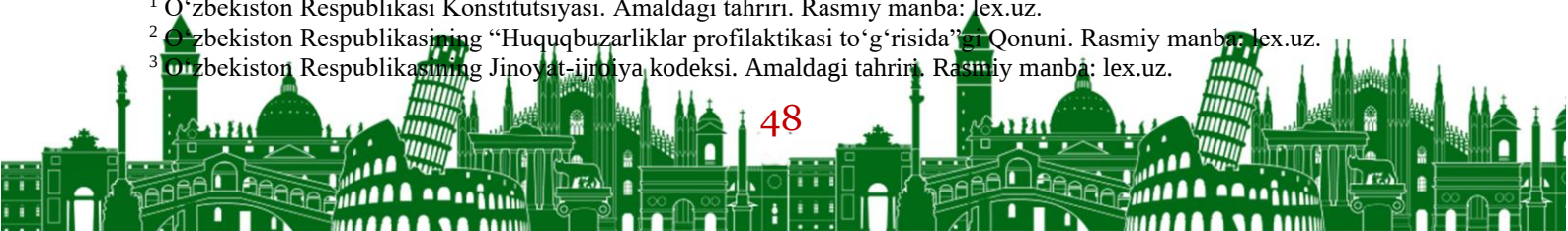
Jinoyat-ijroiya qonunchiligi mahkumlarni axloqan tuzatish, ularni qonunga itoatkor xulq-atvoriga yoʻnaltirish va jazodan keyingi ijtimoiy moslashuv jarayonini qoʻllab-quvvatlash gʻoyasiga tayanadi³. Shu jihatdan ilgari sudlangan shaxs bilan ishlash faqat nazorat, roʻyxatga olish yoki ogohlantirish bilan cheklanmasligi, balki shaxsning xavf darajasi, ehtiyoji va ijtimoiy imkoniyatlariga mos profilaktik yoʻl xaritasiga aylanishi lozim.

Tadqiqotning maqsadi ilgari sudlangan shaxslar bilan ishlashda xavfni baholash va yakka tartibdagi profilaktik dasturni joriy etishning ilmiy-nazariy asoslarini ochib berish, milliy va xorijiy tajriba asosida amaldagi qonunchilikni takomillashtirishga doir takliflarni ishlab chiqishdan iborat.

¹ Oʻzbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi. Amaldagi tahriri. Rasmiy manba: lex.uz.

² Oʻzbekiston Respublikasining “Huquqbuzarliklar profilaktikasi toʻgʻrisida”gi Qonuni. Rasmiy manba: lex.uz.

³ Oʻzbekiston Respublikasining Jinoyat-ijroiya kodeksi. Amaldagi tahriri. Rasmiy manba: lex.uz.

Milliy tadqiqotlarda huquqbuzarliklar profilaktikasi, jinoyatchilik sabablari, profilaktika subyektlari o'rtasidagi hamkorlik, mahalla instituti, ichki ishlar organlari va probatsiya faoliyati masalalari izchil o'rganib kelinmoqda. Ushbu tadqiqotlarda huquqbuzarlikning oldini olish faqat huquqiy ta'sir chorasi emas, balki ijtimoiy, tarbiyaviy va tashkiliy boshqaruv jarayoni sifatida baholanadi. Ayniqsa, ilgari sudlangan shaxslar bilan ishlashda mahalla, bandlik organlari, ijtimoiy xizmatlar, psixologik ko'mak va profilaktika inspektori faoliyatini muvofiqlashtirish zarurligi milliy ilmiy yondashuvlarda alohida ahamiyat kasb etadi.

Biroq milliy amaliyotda ayrim holatlarda ilgari sudlanganlik holati shaxs xavfini baholashning asosiy belgisi sifatida qabul qilinadi. Bu yondashuv tezkor boshqaruv nuqtayi nazaridan qulay bo'lishi mumkin, ammo u shaxsning real ijtimoiy ahvoli, ish bilan bandligi, oila va mahalla muhitidagi o'zgarishlar, zararli odatlar, qarzdorlik, ruhiy barqarorlik, ijobiy ijtimoiy aloqalar kabi omillarni yetarlicha hisobga olmasligi mumkin. Shu sababli ilgari sudlanganlik faktini xavfni baholashning yagona mezonini emas, balki umumiy baholash tizimidagi statik omillardan biri sifatida ko'rish maqsadga muvofiq.

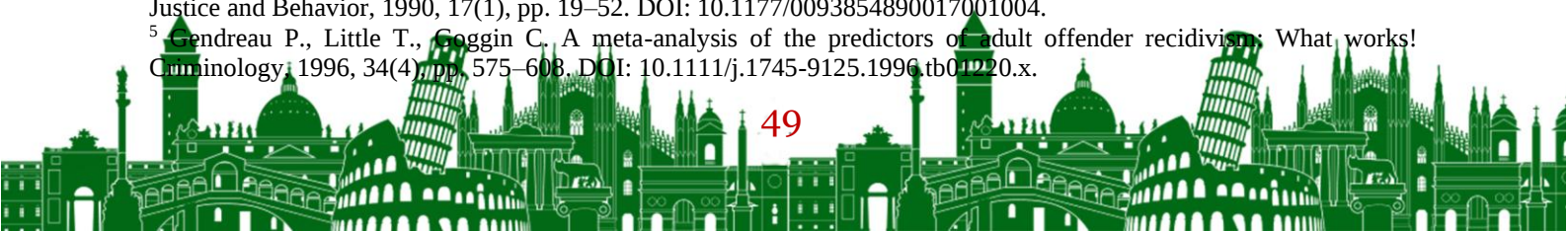
Xorijiy ilmiy adabiyotlarda D.A. Andrews, J. Bonta va R.D. Hoge tomonidan asoslangan Risk-Need-Responsivity, ya'ni xavf-ehtiyoj-javobchanlik modeli alohida o'rin tutadi. Ushbu modelga ko'ra, profilaktik yoki reabilitatsion ta'sir chorasi shaxsning xavf darajasiga mutanosib bo'lishi, uning kriminogen ehtiyojlariga qaratilishi va shaxsning qabul qilish xususiyatlariga moslashtirilishi lozim⁴. Bu yondashuv ilgari sudlangan shaxsga nisbatan bir xil shakldagi nazoratni emas, balki dalillarga asoslangan individual yondashuvni talab qiladi.

P. Gendreau, T. Little va C. Goggin tomonidan o'tkazilgan meta-tahlilda retsidiv xavfini prognozlashda jinoiy o'tmish, antisosial qarashlar, ijtimoiy muhit, ish bilan bandlik, oila va shaxsiy odatlar kabi omillar muhim ahamiyatga ega ekani ko'rsatilgan⁵. Ushbu ilmiy xulosa O'zbekiston amaliyoti uchun ham muhim: ilgari sudlangan shaxs bilan ishlashda faqat ro'yxatga olish emas, balki xavfni kuchaytiruvchi va kamaytiruvchi omillarni aniqlash zarur.

J. Bonta va D.A. Andrews tomonidan ishlab chiqilgan baholash yondashuvlarida retsidiv xavfini kamaytirish uchun kriminogen ehtiyojlarni aniqlash, shaxsga mos xizmatlar ko'rsatish va natijani muntazam qayta baholash

⁴ Andrews D.A., Bonta J., Hoge R.D. Classification for effective rehabilitation: Rediscovering psychology. Criminal Justice and Behavior, 1990, 17(1), pp. 19–52. DOI: 10.1177/0093854890017001004.

⁵ Gendreau P., Little T., Goggin C. A meta-analysis of the predictors of adult offender recidivism: What works! Criminology, 1996, 34(4), pp. 575–608. DOI: 10.1111/j.1745-9125.1996.tb00220.x.

talab etiladi⁶. S. Farrall esa jinoyatdan qaytish jarayonini faqat nazorat natijasi sifatida emas, balki shaxsning ijtimoiy aloqalari, mehnat bozoriga kirishi, oilaviy munosabatlari va o'zini jamiyatda foydali subyekt sifatida his qilishi bilan bog'laydi⁷. Bu fikrlar ilgari sudlangan shaxslar bilan ishlashda nazorat va ijtimoiy moslashuv bir-birini to'ldirishi kerakligini ko'rsatadi.

Maqolani tayyorlashda tizimli-huquqiy, qiyosiy-huquqiy, mantiqiy tahlil, normativ tahlil va ilmiy manbalarni umumlashtirish metodlaridan foydalanildi. Tizimli-huquqiy yondashuv ilgari sudlangan shaxslar bilan ishlashni huquqbuzarliklar profilaktikasi, probatsiya, jinoyat-ijroiya, shaxsga doir ma'lumotlarni himoya qilish va ijtimoiy rehabilitatsiya tizimlari bilan bog'liq holda baholash imkonini berdi.

Qiyosiy-huquqiy tahlil orqali O'zbekiston amaliyotidagi profilaktik hisob va yakka tartibdagi profilaktika mexanizmlari BMTning qamoq bilan bog'liq bo'lmagan choralar bo'yicha standart qoidalari, Nelson Mandela qoidalari, Yevropa probatsiya qoidalari hamda UNODCning retsidivni oldini olish va ijtimoiy reintegratsiya bo'yicha tavsiyalari bilan solishtirildi^{8,9,10,11}. Normativ tahlil esa amaldagi qonunchilikdagi bo'shliqlarni aniqlash va aniq takliflarni shakllantirishga xizmat qildi.

Ilgari sudlangan shaxslar bilan ishlashdagi birinchi muammo yakka tartibdagi profilaktik dastur tushunchasining yetarli darajada normativ aniqlanmaganidir. Amaliyotda profilaktika inspektori yoki boshqa vakolatli subyekt shaxs bilan suhbat o'tkazishi, ogohlantirishi, ma'lum profilaktik choralarni belgilashi mumkin. Ammo ushbu choralar yagona dasturga birlashtirilmasa, ularning muddati, mas'uli, kutilayotgan natijasi va baholash mezonini aniq bo'lmay qoladi. Natijada profilaktika jarayoni shaklan amalga oshirilgan ko'rinadi, lekin uning real samarasi o'lchanmaydi.

Ikkinchi muammo takroran huquqbuzarlik xavfini baholash mezonlari bilan bog'liq. Xavf bahosi shaxsni jazolash yoki cheklash vositasi emas, balki profilaktik ta'sirni to'g'ri tanlash vositasi bo'lishi kerak. Masalan, past xavfli shaxsga haddan tashqari kuchli nazorat qo'llash uning ijtimoiy moslashuviga

⁶ Bonta J., Andrews D.A. Risk-Need-Responsivity Model for Offender Assessment and Rehabilitation. Public Safety Canada, 2007.

⁷ Farrall S. Rethinking What Works with Offenders: Probation, Social Context and Desistance from Crime. Cullompton: Willan Publishing, 2002.

⁸ United Nations Standard Minimum Rules for Non-custodial Measures (the Tokyo Rules). UN General Assembly Resolution 45/110, 1990.

⁹ United Nations Standard Minimum Rules for the Treatment of Prisoners (the Nelson Mandela Rules). UN General Assembly Resolution 70/175, 2015.

¹⁰ Council of Europe. Recommendation CM/Rec(2010)1 on the Council of Europe Probation Rules. 2010.

¹¹ UNODC. Introductory Handbook on the Prevention of Recidivism and the Social Reintegration of Offenders. Second edition. Vienna: United Nations, 2018.

salbiy ta'sir ko'rsatishi mumkin. Aksincha, yuqori xavfli shaxsga faqat umumiy suhbat va rasmiy ogohlantirish bilan cheklanish jamoat xavfsizligi uchun yetarli kafolat bermaydi. Shu bois xavf baholash statik va dinamik omillarni birgalikda qamrab olishi lozim.

Statik omillarga sudlanganlik turi, sodir etilgan jinoyatning xususiyati, avvalgi huquqbuzarliklar tarixi va jazoni o'tash davridagi intizomiy holat kiradi. Dinamik omillarga ish bilan bandlik, yashash joyi barqarorligi, oila va mahalla muhiti, zararli odatlar, qarzdorlik, nizoli munosabatlar, ruhiy holat, ijobiy ijtimoiy aloqalar va qonuniy daromad manbai kiradi. Aynan dinamik omillar profilaktik ta'sir orqali o'zgartirilishi mumkin bo'lgan omillar hisoblanadi.

Uchinchi muammo elektron profilaktik hisob axborot tizimining huquqiy chegaralari bilan bog'liq. Elektron tizim profilaktika subyektlari o'rtasida ma'lumot almashish, individual dastur ijrosini nazorat qilish va xavf darajasidagi o'zgarishni kuzatish uchun zarur. Shu bilan birga, bunday tizim shaxsga doir ma'lumotlar bilan ishlashni nazarda tutadi. "Shaxsga doir ma'lumotlar to'g'risida"gi Qonun talablaridan kelib chiqib, elektron hisobda ma'lumotlarni yig'ish, saqlash, yangilash, foydalanish va o'chirish tartibi aniq belgilanishi shart¹².

Muallifning yagona yondashuvi shundan iboratki, ilgari sudlangan shaxslar bilan ishlash "xavfni baholash - individual dastur - elektron monitoring - qayta baholash" ketma-ketligida tashkil etilishi lozim. Bu model nazoratni inkor etmaydi, lekin nazoratni ijtimoiy moslashuv, huquqiy yordam, mehnatga jalb etish va kriminogen ehtiyojlarni kamaytirish choralari bilan bog'laydi. Mazkur yondashuv milliy qonunchilikning insonparvarlik va jamoat xavfsizligini ta'minlash tamoyillariga ham, xorijiy tadqiqotlarda shakllangan dalillarga asoslangan retsdiv profilaktikasi g'oyalariga ham mos keladi.

BMTning qamoq bilan bog'liq bo'lmagan choralari bo'yicha standart qoidalari shaxsga nisbatan ozodlikdan mahrum etish bilan bog'liq bo'lmagan ta'sir choralari qo'llashda inson huquqlarini hurmat qilish, nazorat va ijtimoiy yordamni muvozanatlash, shaxsni jamiyatdan ajratmasdan tarbiyalash g'oyasiga tayanadi¹³. Nelson Mandela qoidalarida esa mahkumlarni jamiyatga qaytarish jazoni ijro etishning muhim maqsadlaridan biri sifatida qaraladi¹⁴. Bu normalar ilgari sudlangan shaxs bilan jazodan keyingi davrda ham resotsializatsiya uzluksiz davom etishi kerakligini ko'rsatadi.

¹² O'zbekiston Respublikasining "Shaxsga doir ma'lumotlar to'g'risida"gi Qonuni. Rasmiy manba: lex.uz.

¹³ United Nations Standard Minimum Rules for Non-custodial Measures (the Tokyo Rules). UN General Assembly Resolution 45/110, 1990.

¹⁴ United Nations Standard Minimum Rules for the Treatment of Prisoners (the Nelson Mandela Rules). UN General Assembly Resolution 70/175, 2015.

Yevropa probatsiya qoidalarida har bir shaxs bo'yicha baholash, rejalashtirish, nazorat va yordam ko'rsatish probatsiya faoliyatining asosiy bosqichlari sifatida belgilangan¹⁵. UNODC tavsiyalarida esa retsidivni kamaytirish ishga joylashish, ta'lim, sog'liqni saqlash, oilaviy aloqalar, turar joy va jamiyat bilan qayta bog'lanish choralari qamrab olishi lozimligi qayd etiladi¹⁶. Ushbu yondashuvlar O'zbekiston sharoitida mahalla, profilaktika inspektori, probatsiya, bandlik organlari va ijtimoiy xizmatlar hamkorligini yagona dastur asosida tashkil etish zarurligini asoslaydi.

Xorijiy olimlar fikriga ko'ra, retsidivni kamaytirish uchun eng samarali choralar shaxsning real xavf darajasiga va o'zgartirilishi mumkin bo'lgan ehtiyojlariga qaratilgan bo'lishi kerak. Andrews, Bonta va Hoge xavf-ehtiyoj-javobchanlik modelida shaxsga mos bo'lmagan ta'sir choralari samaradorlikni pasaytirishini ta'kidlaydi¹⁷. Gendreau, Little va Goggin tadqiqotlari esa retsidiv xavfini oldindan baholashda bir nechta omillar yig'indisini hisobga olish zarurligini ko'rsatadi¹⁸.

Milliy tajriba uchun ushbu xulosalar shuni anglatadiki, ilgari sudlangan shaxslar bilan ishlashda faqat sudlanganlik hujjati yoki profilaktik hisobga olish dalili emas, balki shaxsning hayotiy vaziyati, ijtimoiy muhiti va qonuniy hayotga qaytish imkoniyatlari ham baholanishi kerak. Bunda profilaktika inspektori yakka tartibdagi dastur tashabbuskori, probatsiya organi nazorat va ijtimoiy moslashuv bo'yicha hamkor, mahalla esa shaxsning ijtimoiy muhitini barqarorlashtiruvchi institut sifatida harakat qilishi maqsadga muvofiq.

Birinchi taklif. "Huquqbuzarliklar profilaktikasi to'g'risida"gi Qonunga "ilgari sudlangan shaxs bilan yakka tartibdagi profilaktik dastur" tushunchasini kiritish lozim. Mazkur tushuncha ilgari sudlangan shaxsning takroran huquqbuzarlik sodir etish xavfi, kriminogen ehtiyojlari va ijtimoiy moslashuv holati asosida ishlab chiqiladigan, aniq chora-tadbirlar, muddatlar, mas'ul subyektlar va natija ko'rsatkichlarini qamrab oladigan huquqiy hujjat sifatida belgilanishi mumkin.

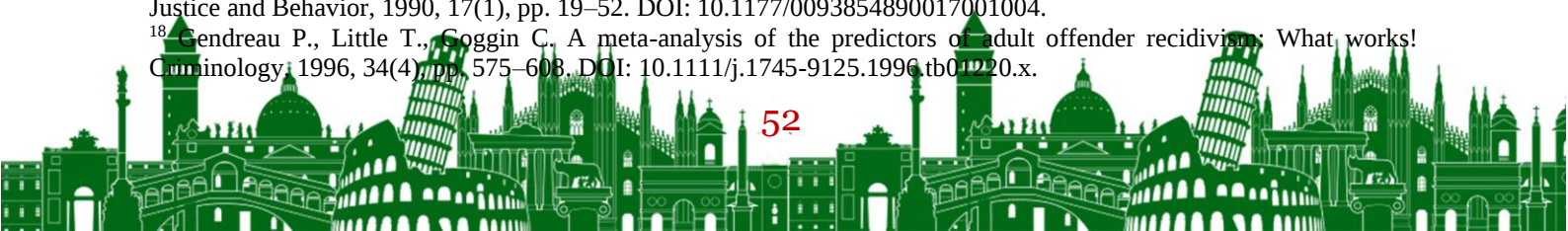
Ikkinchi taklif. Ilgari sudlangan shaxslar uchun takroran huquqbuzarlik xavfini baholash mezonlarini normativ tartibda tasdiqlash zarur. Ushbu mezonlar statik va dinamik omillarga ajratilishi, xavf darajasi past, o'rta va yuqori toifalarda

¹⁵ Council of Europe. Recommendation CM/Rec(2010)1 on the Council of Europe Probation Rules. 2010.

¹⁶ UNODC. Introductory Handbook on the Prevention of Recidivism and the Social Reintegration of Offenders. Second edition. Vienna: United Nations, 2018.

¹⁷ Andrews D.A., Bonta J., Hoge R.D. Classification for effective rehabilitation: Rediscovering psychology. Criminal Justice and Behavior, 1990, 17(1), pp. 19–52. DOI: 10.1177/0093854890017001004.

¹⁸ Gendreau P., Little T., Goggin C. A meta-analysis of the predictors of adult offender recidivism: What works! Criminology, 1996, 34(4), pp. 575–608. DOI: 10.1111/j.1745-9125.1996.tb00220.x.

belgilanib, har bir toifa uchun profilaktik choralar hajmi va mazmuni aniq ko'rsatilishi lozim. Bunda xavf bahosi shaxsni cheklash uchun emas, balki unga mos profilaktik yordam va nazorat shaklini tanlash uchun qo'llanishi kerak.

Uchinchi taklif. Elektron profilaktik hisob axborot tizimidan foydalanish tartibi alohida normativ hujjatda belgilanib, unda ma'lumotlar tarkibi, ma'lumot kiritish vakolati, saqlash muddati, ma'lumotlarni yangilash, o'chirish, shaxsning o'ziga oid ma'lumotlar bilan tanishish huquqi va noqonuniy foydalanish uchun javobgarlik aniq ko'rsatilishi zarur. Bu taklif "Shaxsga doir ma'lumotlar to'g'risida"gi Qonun talablari bilan bevosita bog'liq¹⁹.

To'rtinchi taklif. Yakka tartibdagi profilaktik dastur ijrosini baholashda faqat rasmiy tadbirlar soniga emas, balki natija ko'rsatkichlariga tayanish lozim. Bunday ko'rsatkichlar sifatida qayta huquqbuzarlik sodir etmaslik, ishga joylashish yoki kasbga o'qishga jalb etilish, oila va mahalla muhitining barqarorlashuvi, ijtimoiy xizmatlardan foydalanish, zararli odatlardan voz kechishga qaratilgan choralar va psixologik yordamga jalb etilish belgilanishi mumkin.

Beshinchi taklif. Ilgari sudlangan shaxslar bilan ishlash bo'yicha profilaktika inspektorlari, probatsiya xodimlari va mahalla mas'ullari uchun yagona metodik qo'llanma ishlab chiqish lozim. Unda xavfni baholash varaqasi, individual dastur tuzish tartibi, subyektlar o'rtasida axborot almashish chegaralari, shaxs huquqlarini ta'minlash kafolatlari va natijani baholash mezonlari amaliy misollar bilan yoritilishi maqsadga muvofiq.

Ilgari sudlangan shaxslar bilan ishlashda xavfni baholash va yakka tartibdagi profilaktik dasturni joriy etish huquqbuzarliklar profilaktikasini natijaga yo'naltirilgan tizimga aylantirishning muhim shartidir. Amaldagi qonunchilik profilaktikaning umumiy huquqiy asoslarini belgilaydi, biroq ilgari sudlangan shaxslar bo'yicha xavf mezonlari, individual dastur va elektron hisob mexanizmlarini yanada aniqlashtirish zarur.

Milliy va xorijiy tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, retsidivni kamaytirish uchun nazorat va ijtimoiy moslashuv birgalikda qo'llanishi, profilaktik ta'sir shaxsning real xavfi va ehtiyojiga moslashtirilishi kerak. Muallifning yondashuvi shundan iboratki, ilgari sudlangan shaxslar bilan ishlashda har bir chora "xavfni baholash - individual dastur - elektron monitoring - qayta baholash" ketma-ketligida amalga oshirilsa, profilaktika subyektlari faoliyati muvofiqlashadi, shaxs huquqlari kafolatlanadi va takroran huquqbuzarlik sodir etish xavfi kamayadi.

¹⁹ O'zbekiston Respublikasining "Shaxsga doir ma'lumotlar to'g'risida"gi Qonuni. Rasmiy manba: lex.uz.

Mazkur yondashuvni amaliyotga joriy etish uchun “Huquqbuzarliklar profilaktikasi to‘g‘risida”gi Qonunga yakka tartibdagi profilaktik dastur tushunchasini kiritish, xavfni baholash mezonlarini normativ belgilash, elektron profilaktik hisob axborot tizimining huquqiy chegaralarini mustahkamlash va profilaktika subyektlari uchun yagona metodik tartib ishlab chiqish ilmiy va amaliy jihatdan asoslangan hisoblanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi. Amaldagi tahriri. Rasmiy manba: lex.uz.
2. O‘zbekiston Respublikasining “Huquqbuzarliklar profilaktikasi to‘g‘risida”gi Qonuni. Rasmiy manba: lex.uz.
3. O‘zbekiston Respublikasining Jinoyat-ijroiya kodeksi. Amaldagi tahriri. Rasmiy manba: lex.uz.
4. O‘zbekiston Respublikasining “Shaxsga doir ma’lumotlar to‘g‘risida”gi Qonuni. Rasmiy manba: lex.uz.
5. United Nations Standard Minimum Rules for Non-custodial Measures (the Tokyo Rules). UN General Assembly Resolution 45/110, 1990.
6. United Nations Standard Minimum Rules for the Treatment of Prisoners (the Nelson Mandela Rules). UN General Assembly Resolution 70/175, 2015.
7. Council of Europe. Recommendation CM/Rec(2010)1 on the Council of Europe Probation Rules. 2010.
8. UNODC. Introductory Handbook on the Prevention of Recidivism and the Social Reintegration of Offenders. Second edition. Vienna: United Nations, 2018.
9. Andrews D.A., Bonta J., Hoge R.D. Classification for effective rehabilitation: Rediscovering psychology. Criminal Justice and Behavior, 1990, 17(1), pp. 19–52. DOI: 10.1177/0093854890017001004.
10. Gendreau P., Little T., Goggin C. A meta-analysis of the predictors of adult offender recidivism: What works! Criminology, 1996, 34(4), pp. 575–608. DOI: 10.1111/j.1745-9125.1996.tb01220.x.
11. Bonta J., Andrews D.A. Risk-Need-Responsivity Model for Offender Assessment and Rehabilitation. Public Safety Canada, 2007.
12. Farrall S. Rethinking What Works with Offenders: Probation, Social Context and Desistance from Crime. Cullompton: Willan Publishing, 2002.
13. Атажанов Ў. М. и др. ХУҚУҚБУЗАРЛИКЛАР ПРОФИЛАКТИКАСИ ХИЗМАТЛАРИ ТОМОНИДАН ПРОФИЛАКТИК ЧОРА-ТАДБИРЛАРИНИ АМАЛГА ОШИРИШ МЕХАНИЗМЛАРИНИ ТАКОМИЛЛАШТИРИШ //Новости образования: исследование в XXI веке. – 2025. – Т. 4. – №. 40. – С. 10-17.

